

تأثیر روش ایفای نقش بر سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان حساب نارسای دبستانی در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ استان تهران

زهرا دورودیان^۱

تاریخ پذیرش: ۹۰/۸/۱۰

تاریخ وصول: ۹۰/۴/۶

چکیده

هدف: این پژوهش با هدف تأثیر ایفای نقش بر سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان حساب نارسای دبستانی در سال تحصیلی ۸۷-۸۸ استان تهران صورت گرفت. روش: روش پژوهش نیمه آزمایشی است. جامعه آماری: جامعه پژوهش کلیه دانش آموزان حساب نارسای دبستانی استان تهران است. نمونه آماری، حجم آن و چگونگی گزینش آن: محقق ابتدا با مراجعه به مراکز ۱ و ۲ اختلال یادگیری در تهران ۱۵ نفر گروه نمونه حساب نارسا را با استفاده از روش نمونه گیری در دسترس انتخاب کرد. روش گردآوری داده‌ها و ابزار آن: پرسشنامه سازگاری اجتماعی بر روی دانش آموزان حساب نارسا اجرا شد و به صورت پیش آزمون و پس آزمون بدون گروه کنترل و نیز نمرات کارنامه تحصیلی این دانش آموزان نیز برای پیشرفت تحصیلی مقایسه شد. روش آماری: تحلیل آماری با استفاده از T وابسته انجام شد. نتایج: نتایج نشان داد که با ۹۹ درصد اطمینان ایفای نقش بر سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان حساب نارسای دبستانی تأثیر دارد. پیشنهاد می‌شود با توجه به تأثیر ایفای نقش بر سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان حساب نارسای دبستانی، در

مراکز اختلال یادگیری علاوه بر آموزش در زمینه اختلالات یادگیری دانش آموزان حساب نارسا، آموزش سازگاری اجتماعی نیز مد نظر گرفته شود.

واژگان کلیدی: حساب نارسایی، ایفای نقش، سازگاری اجتماعی، پیشرفت تحصیلی.

مقدمه

حساب نارسایی، یکی از نارسایی‌های ویژه در یادگیری است که توانایی مفاهیم و مهارت‌های ریاضی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و بر عملکرد تحصیلی، فرایند حل مسئله و گفتار، دقت و توجه، صفات شخصیتی و رفتار اجتماعی تأثیر منفی می‌گذارد. اگر چه حساب نارسایی جزء زیر مجموعه نارسایی ویژه در یادگیری است، اما حساب نارسایی به ندرت علت ارجاع کودکان برای ارزیابی است. تقریباً ۶٪ کودکان سن مدرسه‌ای بطور معناداری نقص در حساب را نشان می‌دهند. این اختلال، شدت و انواع مختلفی دارد که نیاز به کلاس‌های مختلف و آموزش سازگاری و گاهی اوقات هم حتی نیازمند چند روش درمانی مختلف هستند (گارنت^۱، ۱۹۹۸). با وجود این که درصد زیادی از کودکان دچار نارسایی ویژه در یادگیری، مشکلات حساب دارند، اما تحقیقات کمی بر روی رفتارهای دانش آموزان با حساب نارسایی انجام شده است. همیل^۲ (۲۰۰۱)، در تحقیقی اطلاعاتی را از مشاهده دانش آموزان استثنایی، دانش آموزان مبتلا به حساب نارسایی و دانش آموزانی که ضعف در حساب داشتند به دست آورد، نتایج این تحقیق، میزان بالایی از مشکلات رفتاری را در دانش آموزان با نارسایی در حساب نشان داد. لاوای^۳ (۲۰۰۵) عنوان می‌کند که دو فرضیه بحث انگیز در مورد نارسایی در مهارت‌های اجتماعی کودکان حساب نارسا وجود دارد: ۱) نقص در مهارت‌های اجتماعی نتیجه بد عملکردی نورولوژیکی است که علت مشکلات تحصیلی است، ۲) ناسازگاری‌های اجتماعی،

1. Garnet
2. Hammil
3. Lavoie

سازگاری اجتماعی را تجربه می‌کنند. مشکلات اجتماعی و رفتارهای پرخاشگرانه در این کودکان بیشتر به علت ناتوانایی آنها و داشتن تجربیات ناخوشایند است. شکست‌های متوالی موجب ایجاد اضطراب و دلسردی و خشونت آنها می‌شود (لاوایی، ۲۰۰۵). ایفای نقش نخستین بار به وسیله مورنو^۱ (۱۹۴۶) معرفی شد، درمانگران گشتالتی نیز از این گونه تمرین‌های نقش‌گذاری استفاده می‌کنند تا از آن طریق به بیماران خود کمک کنند تا به صورت گروهی احساس‌های خود را به صورت لحظه‌ای بیان کنند. موفقیت روش ایفای نقش در گروه بستگی به توانایی درمانگر در اجرای نقش کسی دارد که در زندگی واقعی مددجو را دچار مشکل ساخته است (سیف، ۱۳۸۸).

ایفای نقش گروهی یک تمرین مناسب برای رشد مهارت‌های زیر می‌باشد:

تجزیه و تحلیل مشکلات با دیدگاه‌های مختلف، شبیه‌سازی مشکلات در شرایط واقعی با تکنیک بارش مغزی، تلاش برای یافتن راه‌حل‌های مختلف در موقعیت سناریو ساخته شده، رشد کار گروهی، مشارکت و حل خلاقانه مشکلات در گروه، تمرین برای یافتن راه‌حل‌های خلاق در مواجهه با مشکلات.

وقتی گروهی از مردم نقش‌هایی برای یک فیلم نامه ویژه تقلید می‌کنند، به آن ایفای نقش گفته می‌شود (بوم گارتنر^۲، ۲۰۰۱). از آن جا که صحبت کردن در مورد احساسات به دلایل مختلف مثل ترس از مسخره شدن یا طرد شدن برای دانش‌آموزان همیشه آسان نیست و با توجه به این که دانش‌آموزان نیاز دارند که بازی کنند و کشف شوند، با استفاده از ایفای نقش می‌توان به آن‌ها کمک کرد که مشکلات‌شان را بازی کنند و همچنین با نقش‌بازی کردن به صورت خود بخودی هیجانات‌شان را آزاد کنند (مورالس^۳، ۲۰۰۸). یکی از بهترین روش‌ها برای کودکان بیان خودشان از طریق ایفای نقش است، به دلیل آن که آن‌ها احساس آزادی بیشتری در بیان احساسات درونی خودشان می‌کنند. کودکان در بازی تصمیم‌گیری در مورد

1. Moreno
2. Boumgartner
3. Morales

مؤلفه‌های اجتماعی می‌پردازیم و به آسانی برای استفاده در بین اعضای خانواده است. موفقیت این روش در ۴ مرحله اساسی در یک موقعیت مؤثر تجربه به وجود می‌آید که عبارتند از: ۱- تمرین ۲- بازخورد فوری ۳- راهنمایی دستورالعمل ۴- تقویت مثبت. سه عنصر سرزنش، بازخواست و تنبیه در این مراحل جایی ندارد (لاووی^۱، ۲۰۰۵). در شرایط درمانی گروهی، ادراک‌های مخدوش، نارسایی ارتباطی، پاسخ‌های عاطفی نارسا، رفتارهای کلیشه‌ای، عملکردهای تکانشی و از خود بیگانگی بررسی و تغییر داده می‌شود (کوری و همکاران، ۱۹۹۴ به نقل از نریمانی، بیابانگرد و رجبی، ۱۳۸۵) روان‌نمایشگری یکی از انواع گروه درمانی‌ها است با این همه، عاملی در روان‌نمایشگری نهفته است که سبب شده این روش از روش‌های معمول گروه درمانی فراتر رود و واقعیتی از نوع دیگر بیافریند. عاملی که موجب غنای روان‌نمایشگری شده و در نتیجه گسترش کارایی آن را فراهم آورد «هنر» است. واقعیت نهفته در این پدیدار از چنان ژرفایی برخوردار است که از بطن آن روشی پدید آمده که «روان‌نمایشگری یا تجربه زیبای آزادی» نام گرفته است. این روش به بیماران فاقد مهارت‌های اجتماعی کمک می‌کند تا خودی نشان دهند و توانایی‌های اجتماعی خود را بهبود بخشند (فتحی، ۱۳۸۰). هامامسی^۲ (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای تأثیر متقابل روان‌نمایشگری و درمان شناختی رفتاری را بر کاهش تحریفات شناختی مرتبط با روابط بین فردی بررسی کرد. ۲۴ نفر دانش‌آموز در این مطالعه شرکت داشتند. نتایج نشان داد که جلسات درمانی، تحریفات شناختی گروه آزمایشی را کاهش داده است؛ یعنی در متغیرهای اجتناب از صمیمیت، انتظارات غیرمنطقی در روابط و ذهن خوانی کاهش دیده شد. نوبری^۳، تروودیل^۴، کومار^۵ (۲۰۰۱) در مطالعه‌ای تأثیرات شرکت در دوره‌های گروهی را ارزشیابی کردند که در آن به تعامل روان‌نمایشگری و روش‌های شناختی رفتاری بر روی میزان تغییرات شرکت‌کنندگان در باورهای بنیادی، افکار خود به خودی، خلق و کاهش افسردگی

1. Lavoie
2. Hamamci
3. Boury
4. Treadwell
5. Kumar

مورد استفاده قرار گرفت. نتایج این مطالعه نشان داد که میانگین نمرات افراد در سه هفته اول و سه هفته بعدی با استفاده از پرسشنامه بک تفاوت معناداری نداشت. تحقیقات مایکل^۱ (۲۰۰۷) به نقل از نریمانی، بیابانگرد، رجبی (۱۳۸۵) نشان داد که روان‌نمایشگری می‌تواند برای کاهش افکار که موجب برانگیختگی رفتارهای خشن می‌شوند، مورد استفاده قرار گیرند. یار محمدیان و کمالی (۱۳۷۶) در پژوهشی با عنوان بررسی کارآمدی روان‌نمایشگری به روش پانتومیم در الگوگیری مهارت‌های اجتماعی در کودکان پیش دبستانی (۵-۱۳۷۶) که شامل دو گروه آزمایش (۲۸ نفر) و کنترل (۲۶ نفر) بود، به این نتیجه دست یافتند که اجرا و تماشای پانتومیم، در برخی مهارت‌های فرعی مانند لبخند زدن، دعوت کردن دیگران و غیره تأثیر دارد. حتی یکی از موارد کاربرد روان‌نمایشگری استفاده از آن در دوره ابتدایی و متوسطه است به طوری که بعضی از پژوهشگران معتقدند که در موضوعات درسی، تاترهای خلاق، موقعیت‌های خاص (اعتیاد، تعارض‌های والدین و فرزندان، اختلاف نژاد و غیره)، تعلیمات ویژه و آموزش عواطف (افزایش مهارت در تطبیق با شرایط و درک بیشتر احساسات طرف مقابل در روابط بین افراد) در مدارس به شکل مناسب و با مهارت به کار گرفته شد، بسیار مفید خواهد بود (بالاتر، ۱۹۹۶، ترجمه حق‌شناسی و اشکانی، ۱۳۸۳). نریمانی، بیابانگرد، رجبی (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان بررسی کارآمدی روان‌نمایشگری بر بهبود بخشی مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس دانش‌آموزان نارسا خوان دبستانی که شامل ۲ گروه آزمایش و کنترل بود، به این نتیجه دست یافتند که روان‌نمایشگری، مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس دانش‌آموزان نارساخوان را افزایش می‌دهد. همچنین تحلیل زیرمقیاس‌های آزمون مهارت‌های اجتماعی نتایج مطالعه نشان داد که اجرای روان‌نمایشگری به مهارت‌های میان‌فردی و رفتارهای مربوط به کار که از ابعاد آزمون مهارت‌های اجتماعی هستند، اثر معنادار داد، اما در رابطه با اثر روان‌نمایشگری بر رفتارهای مربوط به خود و رفتارهای مربوط به محیط، نتیجه معناداری به دست نیامد. شرکت دادن کودکان حساب نارسا در ایفای نقش گروهی به عنوان وسیله آموزشی و یک طرح

کمکی، پرورشی موجب تشویق و توسعه توانایی‌های فردی در قلمرو زندگی اجتماعی و مسئولیت‌پذیری و تقسیم کار و همکاری و تعاون در صحنه نمایش را موجب می‌شود. همچنین با توجه به این مسئله که مهمترین وجه تمایز روان‌نمایشگری نسبت به سایر روش‌های درمانگری در عملی و اجرایی بودن آن است و با توجه به اینکه ۹۰٪ اطلاعات از طریق صحبت کردن و عمل کردن به حافظه سپرده می‌شود، بنابراین آموزش‌هایی که در خلال جلسات روان‌نمایشگری داده می‌شود بیشتر ماندگار می‌شود و همچنین این ساز و کار باعث نگهداری و تقویت رفتار آموخته شده در اجتماع می‌شود (گیلن، ترجمه صاحبی، ۱۳۸۰). از طرفی توجه کردن به کودک و خواسته‌هایش و برآورده کردن این نیازها به صورت نمادین در روان‌نمایشگری، تشویق کودک برای خودنمایی و بیان خود، فرافکنی در آینده و شناخت آگاهی بر توانایی‌های خود از دیگر عواملی که در افزایش عزت نفس کودک نیز مؤثر است.

شیوع مشکلات رفتاری در کودکان حساب‌نارسا نیاز به توجه و مداخله در هر دو زمینه عاطفی و آموزشی را ضروری می‌سازد. اگرچه همیشه تعیین علت رفتار کودک امکان‌پذیر نیست، با این حال با مداخله مناسب می‌توان بسیاری از مشکلات این کودک را چه در زمینه یادگیری و چه در زمینه رفتاری حل کرد و کمک مؤثری برای آموزش و راهنمایی و درمان این کودکان ارائه کرد. در واقع در کنار پرداختن به مسائل تحصیلی، مسائل رفتاری نیز اهمیت دارند و در این میان پیدا کردن یک روش درمانی مناسب با نارسایی این کودکان، ضروری است. به همین دلیل پژوهشگر سعی دارد که با استفاده از روش ایفای نقش که یادگیری اصول روابط بین فردی از طریق گرفتن نقش در یک نمایش کوتاه انجام می‌گیرد، برای تعدیل نشانه‌های رفتاری و مشکلات تحصیلی این کودکان اقدام کند. با توجه به آن چه بیان شد، پژوهشگر به دنبال بررسی این موضوع است که آیا ایفای نقش به سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان با حساب‌نارسایی تأثیر دارد و همچنین تأثیر ایفای نقش بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان چگونه است؟

دیگران، شناخت احساسات خویش و کنترل به موقع آنها و صحبت کردن در جمع تمرین.

-آزمون فرم سازگاری اجتماعی: در زمینه سازگاری اجتماعی در مدرسه از پرسشنامه سنجش رفتار سازشی دانش آموزان (ویژه مدارس عمومی) استفاده می‌شود. این پرسشنامه که در سال ۱۹۷۴ در امریکا به وسیله لامبرت، ویند، میلر، کل و نیگوروا برای استفاده در مورد دانش آموزان ۷ تا ۱۳ ساله طراحی شده است، توسط ییلاق (۱۳۷۱)، ترجمه و بر روی (۱۵۰۰) دانش آموز دختر و پسر مقطع دبستانی کلاس‌های اول تا پنجم شهر اهواز هنجاریابی شده است. این آزمون از ۱۱ خرده مقیاس، ۳۸ زیر مجموعه و ۲۶۰ سؤال تشکیل شده است. ضرایب اعتبار^۱ آزمون از طریق ضریب همبستگی فرم اصلی با فرم‌های ۲ و ۳ مورد استفاده در اعتبار یابی به ترتیب ۰/۵۵ و ۰/۶۰ است که هر دو سطح ۰/۰۱ آماری معنی دارند. اعتبار ۱۱ خرده مقیاس این آزمون براساس محاسبه ضریب همبستگی آنها در مقیاس اصلی با همان ۱۱ خرده مقیاس در فرم‌های ۲ و ۳ به دست آمده است. این ضریب اعتبار از ۰/۱۶ تا ۰/۶۳ دامنه تغییر دارند که به جز یکی بقیه آنها در سطح ۰/۰۵ تا ۰/۰۱ آماری معنی دارند. ضریب پایایی^۲ کل آزمون با روش تصنیف فرد-زوج ۰/۸۳ است که همگی در سطح ۰/۰۱ آماری معنی دارند. نقطه برش این آزمون ۶۵/۷ است که با استفاده از میانگین به دست آمده است. کسب نمرات بالا در این آزمون نشان پائین بودن سازگاری اجتماعی است (آهنکوب نژاد، ۱۳۷۲).

- معدل تحصیلی درج شده در کارنامه تحصیلی دانش آموزان، که از میانگین نمرات دو ترم تحصیلی دانش آموزان به دست آمد. ساختار جلسات عبارت بود از:

1. validity
2. reability

اهداف جلسات	شرح جلسات
جلسه ۱ _ ایجاد پیوند مناسب _ شناخت هیجانان	_ فهرست کردن توانایی‌های هر فرد با شروع جمله (۱) من می توانم _ شناخت احساسات از طریق نشانه های بدنی (قیافه _ کلام) _ کودک هیجانان بنیادی را بشناسد و از طریق چهره هیجانان را به همراه مربی بازی کنند . آموز- آموزش احوالپرسی و خوش آمدگویی - آرزوی موفقیت - معرفی دو دوست به یکدیگر
جلسه ۲ شناخت هیجانان مختلف	_ هر کدام از دانش آموزان خاطراتی را که در آن هیجانان (مثبت - منفی) تجربه کرده‌اند بیان کنند - و بعد از طریق ایفای نقش آن خاطره را نمایش دهند و بگویند چه کرده اند و بقیه چه رفتاری داشته اند.
جلسه ۳ آموزش مهارت‌های اجتماعی	آموزش برقراری تماس چشمی- تکان دادن آهسته سر- بیان احساسات خلاصه کردن مطلب - جواب دادن به سؤالات رعایت نوبت در گفتگو و از طریق ایفای نقش بازی می کنند.
جلسه ۴ آموزش انتقاد کردن	شناسا - شناسایی رفتارهایی که نشان دهنده رفتار انتقادی است - نوشتن یک فیلم نامه که دانش آموزان در نقش خود و دانش آموزان دیگر در نقش مقابل و قضاوت
جلسه ۵ آموزش کنترل رفتارهای پرخاشگرانه	شناسا - شناسایی رفتارهایی که نشان دهنده رفتار پرخاشگرانه است - نوشتن یک سناریو که دانش آموزان در نقش خود و دانش آموزان دیگر در نقش مقابل و قضاوت

جلسه ۶	آموزش کنترل رفتار کمرویی و آموزش جرأت‌ورزی	شناسایی رفتارهایی که نشان دهنده رفتار کمرویی است نو- نوشتن یک سناریو که دانش آموزان در نقش خود و دانش آموزان دیگر در نقش مقابل و قضاوت
جلسه ۷	آموزش کنترل رفتارهای اجتماعی نامناسب	- شناسایی رفتارهای اجتماعی نامناسب مثل مسخره کردن، غیبت کردن، قوانین را نادیده گرفتن شن- شناسایی رفتارهایی و نوشتن یک سناریو که دانش آموزان در نقش خود و دانش آموزان دیگر در نقش مقابل و قضاوت
جلسه ۸	آموزش کنترل رفتار قالبی و اطوار عجیب	- شناسایی رفتار قالبی و اطوار عجیب (با انگشت روی چیزی ضربه زدن، با پا مرتباً ضربه زدن، قسمتی از بدن را تکان دادن، ناخن جویدن، دستها یا پاها را مرتب تکان دادن) نوشتن یک سناریو که دانش آموزان در نقش خود و دانش آموزان دیگر در نقش مقابل و قضاوت

یافته‌ها

فرضیه ۱. ایفای نقش بر سازگاری اجتماعی دانش آموزان حساب نارسا تأثیر دارد.

جدول ۱. مقایسه میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون سازگاری اجتماعی

شاخص‌ها	تعداد	کمترین مقدار	بیشترین مقدار	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد	t آزمون
پیش‌آزمون	۱۵	۸۵	۱۲۵	۱۰۴/۴	۱۰/۴۶	۲/۷۰	۱۲/۷۵
پس‌آزمون	۱۵	۴۴	۸۸	۶۸/۰۶	۱۲/۲۴	۳/۱۶	df=۱۴ p=۰/۰۰۰۱

همان‌گونه که نتایج آزمون t همبسته نشان می‌دهد از آنجا که مقدار t به دست آمده (۱۲/۷۵) با درجه آزادی ۱۴، از مقدار t جدول (۲/۶۲) بزرگتر است و همچنین از آنجا که سطح معنی داری این آزمون برابر ۰/۰۰۰۱ می‌باشد و چون این مقدار کمتر از سطح معنی داری

آزمون بیشتر است در نتیجه می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که آموزش ایفای نقش بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان با اختلال ریاضی تأثیر دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج مطالعه نشان داد ایفای نقش بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان حساب نارسا تأثیر دارد. نتایج به دست آمده با نتایج پژوهش‌های نریمانی، بیابانگرد، رجیبی (۱۳۸۵)، یارمحمدیان و کمالی (۱۳۷۶)، آژوریاگرا (۱۹۸۰)، به نقل از دادستان (۱۳۸۸)، هامامسی (۲۰۰۲) همخوانی دارد. در تبیین داده‌ها می‌توان گفت شرکت دادن کودکان حساب نارسا در ایفای نقش گروهی به عنوان وسیله آموزشی و یک طرح کمکی، پرورشی موجب تشویق و توسعه توانایی‌های فردی در قلمرو زندگی اجتماعی و مسئولیت‌پذیری و تقسیم کار و همکاری و تعاون در صحنه نمایش را موجب می‌شود. همچنین با توجه به این مسئله که مهمترین وجه تمایز روان‌نمایشگری نسبت به سایر روش‌های درمانگری در عملی و اجرایی بودن آن است و با توجه به اینکه ۹۰٪ از اطلاعات از طریق صحبت کردن و عمل کردن به حافظه سپرده می‌شود (گیلن، ترجمه صاحبی ۱۳۸۰)، بنابراین آموزش‌هایی که در خلال جلسات روان‌نمایشگری داده می‌شود بیشتر ماندگار می‌شود و همچنین این ساز و کار باعث نگهداری و تقویت رفتار آموخته شده در اجتماع می‌شود. همچنین دانش‌آموزان توانستند در یک شرایط شبیه‌سازی شده در مورد احساسات خود صحبت کنند، مکالمات اجتماعی مناسب و طرز برخورد در شرایط استرس‌زا و حل مسئله را یاد بگیرند، با عوض کردن نقش‌شان در موقعیت فرد مقابل قرار بگیرند و فرصتی برای فکر کردن در مورد مسائل اجتماعی و حل تعارضات خود پیدا کنند که در نهایت موجب رشد فرایند اطلاعاتی و تصمیم‌گیری و اعتمادبه‌نفس و افزایش سازگاری اجتماعی آن‌ها شد.

فرضیه دوم نتایج مطالعه نشان داد ایفای نقش بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان حساب

منابع فارسی

- آهنکوب نژاد، محمدرضا. (۱۳۷۲). مقایسه سازگاری عاطفی و اجتماعی دانش آموزان جهشی و غیر جهشی دوره ابتدایی اهواز، کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران اهواز.
- بشاورد، سیمین؛ فرخی گلفرانی، مرجان. (۱۳۸۱). مقایسه اضطراب ریاضی در دانش آموزان حساب نارسا و عادی مدارس ابتدایی شهر تهران، مجله پژوهش در حیطه کودکان استثنایی، سال دوم.
- بلانتر، آدام. (۱۹۹۶). درون پردازی، روان درمانی با شیوه‌های نمایشی. مترجمان حسن حق شناس و حمید اشکانی (۱۳۸۳). تهران: انتشارات رشد.
- دادستان، پریرخ. (۱۳۷۹). اختلاف‌های زبان، روش‌های تشخیص و بازپروری روان‌شناسی مرخصی تحولی. تهران: انتشارات سمت.
- کرمی، حمید. (۱۳۸۴). بررسی اثربخشی آموزش توجه به عملکرد ریاضی و سطح سازگاری اجتماعی دانش آموزان پایه پنجم ابتدایی، شهر اراک، پایان نامه کارشناسی ارشد، روان شناسی کودکان استثنایی، دانشگاه آزاد اراک.
- گیلین، لس. (۱۳۸۰). مهارت‌های ارتباطی. جزوه منتشر نشده. مترجم: علی صاحبی، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- محمدی، فردوس. (۱۳۸۷). بررسی و مقایسه سازگاری اجتماعی در دانش آموزان با اختلال یادگیری ریاضی و دانش آموزان عادی پایه سوم و چهارم ابتدایی استان قم، کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی تهران.
- مکیان، زهرا. (۱۳۸۷). مقایسه مفهوم خود و خود پنداره تحصیلی دانش آموزان حساب نارسا و عادی. نجمه، حمید. (۱۳۸۵). بررسی اختلال یادگیری ریاضی دانش آموزان دختر و پسر دوره ابتدایی ناحیه یک تهران و اثربخشی آموزش کاربردی و آرامش عضلانی در کاهش اختلال یادگیری ریاضی در آنان، مجله علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، شماره ۲.
- نریمانی، محمد؛ بیابانگرد، اسماعیل؛ رجیبی، سوران. (۱۳۸۵). بررسی کارآمدی روان نمایشگری به بهبود دانشگاه بخشی مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس دانش آموزان نارساخوان، پژوهشکده کودکان استثنایی، سال ششم، شماره ۲.

